

dinafara țării (p. 109-129). Oarecum în același sens poate fi amintită analiza procesului de presă dintre Mihail Kogălniceanu și Dimitrie Danu – primul de acest fel din istoria Moldovei –, în care se pot discerne nu numai rivalitățile politice subtextuale, dar și rețelele de influență, practicile și moravurile vremii (p. 155-181).

De asemenea, problema evreiască este tratată nu în sine – manieră păgubitoare prin aceea că denaturează inevitabil concluziile –, ci prin raportare la cadrul social și mental al epocii, evidențiind atitudinile și motivațiile românilor și ale evreilor în egală măsură. Astfel, autorul arată că ostilitatea față de evrei corespundea unei neîncrederi față de străini în general, incluzându-i aici spre exemplu și pe greci, pe fondul contradicției dintre programul național românesc și acțiunea străinilor – cei mai mulți supuși ai altor state –, care favoriza ingerința marilor puteri (p. 93-107). Am mai putea adăuga aici interpretarea lui Ștefan Zeletin, care lega antisemitismul economic, inexistent la 1848, de necesitatea dezvoltării capitalismului românesc.

Menționăm și capitolul despre rolul masoneriei în realizarea Unirii (p. 131-144), deoarece, chiar dacă autorul nu precizează acest lucru, surprinde un simptom al climatului intelectual, sau mai degrabă mediatic, actual. Avem în vedere apariția unor pseudoistorici (Alex Mihai Stoenescu, Neagu Djuvara etc.) care colportează teze fanteziste cu ignorarea flagrantă a masei documentare, în contextul lipsei de spirit critic și al senzaționalismului.

O remarcă specială pentru Anexele unor capitole (genealogii, pamflete, acte de judecată), care susțin o dată în plus analiza și conferă totodată evocării savoarea epocii.

Considerăm așadar că volumul *Zimbrul și vulturul* (mai mult „Zimbrul” – ca să fim exacti!), dincolo de o anumită oralitate mai puțin academică, este o lucrare serioasă și utilă. Este o lucrare ce reconfirmă valoarea cercetării ieșene – după părerea noastră cea mai bună în problemele secolului al XIX-lea românesc.

Alexandru Mamina

DIMITRIS RIZOULIS, *Comoară de cuvântări ale arhiepiscopului Hristodoulos. De la cuvântarea de întronizare până la ultimele sale cuvinte*, București, Editura Omonia, 2011, 278 p.

Atunci când se pune problema reflecției ecleziastice asupra societății contemporane, gândul poartă în primul rând, în mod apropiat reflex, la Biserica catolică. Prin implicarea ei socială și politică notorie, prin vizibilitatea mediatică, prin prestigiul moral al papei Ioan Paul al II-lea și prin cel intelectual al papei Benedict al XVI-lea, Biserica catolică s-a impus în conștiința colectivă drept o instanță activă în existența societății, indiferent dacă pozițiile sale sunt agreate sau nu. În acest context de reprezentări reflecția ortodoxă trece mai puțin observată – situație „călduță” care o ferește oarecum de adversități, dar care o exclude totodată din dezbaterile de idei actuală, rezervându-i în cel mai bun caz statutul echivoc de relicvă istorică. Este o situație periculoasă atât pentru ortodoxie, trecută în planul secund al conștiinței colective inclusiv în țările în care e majoritară, cât și pentru cercetătorii gândirii și ai mentalităților contemporane, ce riscă să opereze cu locuri comune ori cu prejudecăți de tipul „arhaismului” sau al „bizantinismului”.

Cuvântările arhiepiscopului Hristodoulos al Greciei vin să suplinească lacuna de reprezentare intelectuală a ortodoxiei. Importanța acestora decurge, pe de o parte, din calitatea lor „oficială”, care le asigură o semnificație „canonică” generală, iar pe de altă parte, din calitatea documentară aparte, fiind vorba nu numai de cuvântări publice, ci și de poziții exprimate în cercul mai restrâns al Sinodului Ierarhiei.

Dacă ar fi să încercăm o identificare a arhiepiscopului Hristodoulos în termenii consacrați public, l-am putea considera un liberal. Dar „liberalismul” și „conservatorismul” în Biserică trebuie înțeleși în parametrii lor specifici, care nu corespund decât parțial celor din câmpul politic. „Liberalismul” și „conservatorismul” ecleziastic nu privesc chestiunile de dogmă – indiscutabile –, și

doar în mică măsură chestiunile morale. Ele trimit la atitudinile adoptate în două probleme relaționale: comunicarea cu societatea și poziția față de alte culte. Sub aceste aspecte, „liberalismul” se caracterizează prin comunicarea persuasivă, opusă celei imperative, respectiv prin ecumenism, opus sectarismului. Pentru catolicism, este deosebirea dintre spiritului Conciliului Vatican II și cel al Conciliului Vatican I.

Astfel, în privința comunicării cu societatea arhiepiscopul Hristodoulos s-a pronunțat pentru dialogul între clerici și laici, cu asumarea de către cei dintâi a responsabilității lor morale în îndepărtarea laicilor, în particular a tinerilor și a intelectualilor, de Biserică, precum și cu axarea interesului pe problemele actuale: sărăcie, droguri, violență etc. (p. 34, 43, 92). În acest scop, el a propus întâi de toate revederea Bisericii însăși, prin aplicarea unor criterii meritocratice de selecție până la nivelul episcopilor, pentru a avea slujitorii care să iasă din birouri și să convingă poporul (p. 49). Ortodoxia nu putea să câștige conștiințele prin recurgerea la forță și la oprimarea demnității umane, care constituiau în sine niște ispite (p. 83-84). Un punct de vedere similar a exprimat altcândva și Serghei Bulgakov, care susținea libertatea omului de a realiza experiența spirituală a Bisericii prin gândirea și simțirea proprie.

Ecumenismul s-a regăsit în ameliorarea raporturilor cu Biserica catolică, materializată în vizita papei Ioan Paul al II-lea la Atena, în 2001, respectiv a arhiepiscopului Hristodoulos la Vatican, în 2006, în pofida opoziției clerului conservator. Faptul că vizita pontificală din România, în 1999, s-a realizat mai ușor, nu trebuie să înșele în legătură cu încărcătura acesteia în Grecia, unde rezistențele au fost mai mari, punând astfel în evidență o dată în plus rolul arhiepiscopului. Ecumenismul s-a regăsit de asemenea în declarațiile explicite de apreciere la adresa papei Benedict al XVI-lea, în sensul cunoașterii și al dialogului interconfesional bazat pe tradiția comună (p. 75-76). Mai mult decât atât, în antiteză cu fundamentalistii creștini ce reduc toată înțelepciunea la Biblie, Hristodoulos a valorizat și tradiția filosofiei precreeștine elene, în maniera în care au făcut-o Iustin Martirul, Clement Alexandrinul sau Origene (p. 82-83).

Ecumenismul corespundea într-un fel unei convingeri mai generale privind pluralismul valoric al civilizațiilor. Spre deosebire de sincretismul multicultural care golea de substanță elementele reunite, pluralismul însemna acceptarea diferenței și a meritelor altor civilizații, preluând însă de la acestea numai ceea ce se acorda cu identitatea proprie. Așa o civilizație putea să coexiste armonic cu celelalte, fără să se autodistrugă într-o amalgamare artificială de tipul „terciului globalizării” (p. 98-99, 173, 264).

În acest context trebuie înțeleasă și opoziția Bisericii grecești față de eliminarea indicării confesiunii pe cărțile de identitate. În opinia arhiepiscopului Hristodoulos indicația respectivă ținea de afirmarea simbolică a apartenenței la o anumită civilizație, definită inclusiv prin confesiune. De altfel, Biserica nu a cerut menționarea *obligatorie* a confesiunii, ci numai indicarea *opțională*, respectând libertatea alegerii individuale dar oferind totodată posibilitatea prezervării specificului național. Pentru a se tranșa cât mai democratic problema, a făcut apel la consultarea prin referendum a poporului (p. 174-182).

Cuvântările din volumul de față relevă încă un aspect semnificativ pentru profilul Bisericii ortodoxe, și anume capacitatea ei de a fi „modernă” în acțiune, adică de a se conecta programatic și discursiv la actualitate, începând chiar cu limba folosită (p. 221-222). Arhiepiscopul Hristodoulos nu practica nici nostalgia paseistă, nici stilul vetust. În scrisoarea către Eduardo Barosso, din 14 iunie 2005, el comenta Strategia de la Lisabona, susținând necesitatea unei economii concurențiale dinamice în Europa, întrucât prosperitatea economică întărește libertatea individuală și statul de drept. Accentua în același timp importanța modelului de stat asistențial european, care asigură progresul prin îmbinarea tehnologiei cu sociabilitatea și spiritualitatea (p. 189-192). Era vorba, în fond, de o atitudine analoagă celei a papei Ioan Paul al II-lea, care și el vorbea împotriva deificării profitului individual și a societății de consum. Rezultă, prin urmare, că Biserica ortodoxă nu este funciar contemplativă și inactuală. Caracterul actual depinde așadar de conducătorii săi, care pot încerca să însoțească trăirea contemplativă cu misiunea activă, în sensul observației lui Nikolai Berdiaev – preluată și de arhiepiscopul Hristodoulos –, potrivit căreia pâinea proprie este o problemă materială, dar pâinea aproapelui este o problemă spirituală.

Aici se cere subliniat că pentru ortodoxie aspectul spiritual al înduhovnicirii rămâne esențial. Tocmai de aceea, mai mult decât forma și căile de comunicare contează mesajul și finalitatea acestuia. Nu este suficient să ai posturi de radio și televiziune. Prin racordarea cu lumea prezentă Biserica trebuie să încerce să spiritualizeze lumea, nu să se lase ea coborâtă în materialitatea lumii, transformându-se în „societate comercială”, ordonator de fonduri bugetare sau, în cel mai bun caz, în organizație filantropică pur și simplu. Este mesajul ce se degajă din gândirea lui Hristodoulos, arhiepiscopul Greciei: „Percepția comună despre Biserică în Grecia astăzi este cel puțin greșită. Este înfățișată ca o creație de interpretare judiciară, cu multă sau mai puțină spiritualitate. Este mai degrabă ideologie decât mod de viață și de mântuire. [...] iar noi, de cealaltă parte, ne-am împăcat cu situația aceasta, am urmărit și ne-am înscris în rândul persoanelor întreținute de bugetul de stat, ne încasăm în fiecare lună leafa și rămânem satisfăcuți. Însă pândește pericolul profesionalizării și nu ne dăm seama că, cu cât mai mult depindem economic de stat, cu atât avem mai puțină libertate de abordări în chestiuni foarte mari. Consecința este că tăcem când e nevoie să înălțăm strigăt și ne punem în cârcă păcate ale altora. Și același stat, cunoscându-ne bine, ne ține subjugăți numai cu amenințarea privării noastre de privilegiile pe care ni le-a asigurat «reciprocitatea». Și câți, oare, se opun privării de drepturile dobândite pentru o renaștere pe care o cer timpurile și o râvnește poporul?” (p. 90-91).

Alexandru Mamina